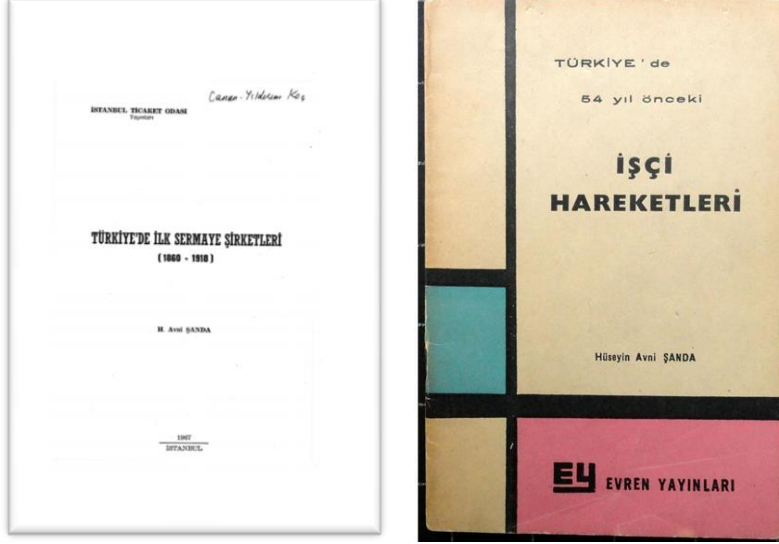

TÜRKİYE'DE SERMAYEDAR SINIFIN YAPISI: OSMANLI DÖNEMİ

1 Mart 2021

Yıldırım Koç

Bağımsız ve demokratik bir Türkiye, sınıfsız ve sömürsüz bir dünya isteyenler “devrim simyageri” değildir. Doğru siyasi adımların atılabilmesi için, ülkedeki toplumsal ve siyasal yapı ve dinamiklerin iyi bilinmesi gerekir. Öncelikle öğrenilmesi gereken de, sermayedar sınıfın ve işçi sınıfının nesnel durumudur.

50 yıldır işçi sınıfının (değişen koşullarda) yapısını ve davranışlarını öğrenmeye çalışıyorum. Bu konuda ilk kitabımı, eşim Canan Koç ile birlikte 1976 yılında, yazarlar belirtilmeden Tüm İktisatçılar Birliği yayını olarak yayımlamıştık (**Türkiye İşçi Sınıfı ve Mücadeleleri Tarihi**, kitabın tam metni için bkz. <https://www.yildirimkoc.com.tr/usrfile/1324171691b.pdf>). Daha sonraki yıllarda da bu konuda çeşitli kitaplarım çıktı.

Ancak işçi sınıfının yapısını ve dinamiklerini öğrenmek yeterli değil. Sermayedar sınıfın yapısını ve dinamiklerini de öğrenmek gerekiyor. Bu inceleme yapılmadığı takdirde, toplumsal ve siyasal mücadeleye ilişkin doğru siyasetlerin belirlenebilmesi ve uygulanabilmesi mümkün değildir.

Türkiye’de sermayedar sınıfın yapısına ilişkin çok az çalışma var. Bu çalışmalarda da, Türkiye’de sermayedar sınıfın hangi süreçlerle yerleştiği genellikle ele alınmıyor. Halbuki, Osmanlı’nın son ve Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde, Türkiye’deki sermayedar sınıfın büyük bölümünün Ermeni, Rum ve Yahudi azınlıklardan olduğunu biliyoruz.

Türkiye’de sermayedar sınıfın yerleşmesi çeşitli aşamalarla gerçekleşti.

Kurtuluş Savaşı sırasında işgalci Yunan ordusuna önemli maddi destek veren azınlık sermayedarların bir bölümü zafer sonrasında ülkemizi terk etti.

Mübadele sürecinde ayrılan bazı sermayedarlar oldu.

1940 yılındaki Varlık Vergisi uygulaması, azınlık sermayedarlara darbe indirdi.

1948 yılında İsrail’in kurulması sonrasında Yahudi sermayedarların bir bölümü İsrail’e göç etti.

6-7 Eylül 1955 olaylarından sonra ayrılan Rum sermayedarlar oldu.

1950’li yıllarda azınlık sermayedarlarının karışık ilişkilerinde kullandıkları Selanik Bankası ve İtalyan Bankası’nın kapatılmasıyla bazı azınlık sermayedarlar ülkemizden ayrıldı.

1964 yılında Kıbrıs katliamı sonrasında Türkiye’de Yunan uyruklu Rum sermayedarlar ülkeden ayrılmak zorunda kaldı.

Azınlık vakıflarına ilişkin düzenlemeler de sermayedar azınlıkların gücüne darbe indirdi.

Bu yazdıklarım Türkiye’de sermayedar sınıfın yapısının ve dinamiklerinin incelenmesi açısından yeterli değil. Günümüzdeki büyük yerli sermaye gruplarının yatırım ve ticaret ilişkilerinin de ayrıntılı olarak incelenmesi gerekiyor.

Diğer bir deyişle, siyasetin biçimlendirilmesi için çok önemli olan Türkiye’de kapitalizmin gelişmesinin kavranabilmesi, bir tarafta işçi sınıfının, diğer tarafta sermayedar sınıfın incelenmesini gerektiriyor.

Türkiye’de kapitalizmin gelişmesine ilişkin bazı çalışmalar yapıldı. Ancak bu çalışmalarda hiç değinilmeyen bir kaynak, Hüseyin Avni Şanda’nın **Türkiye’de İlk Sermaye Şirketleri (1860-1918)** kitapçığıdır. İşin ilginç yanı, 15 sayfalık bu kitapçık, Hüseyin Avni Şanda’nın biyografilerinde de belirtilmemektedir. Bu kitaba yalnızca bir sahafta ulaşabildim; bu sahaf da kitaba 140 lira fiyat koymuştu. Bu kitabın tümüne şu adreste erişebilirsiniz: <https://www.yildirimkoc.com.tr/usrfile/1614522467b.pdf> . Hüseyin Avni Şanda’nın Halit Gülyüz ile birlikte yazdıkları ve 1937 yılında yayımlanan **Türkiye’de Sanayi İnkişafı: İstanbul Milli Sanayi Birliği’nin 10uncu Yıldönümü Münasebetiyle** kitabına ise ulaşamadım.

Hüseyin Avni Şanda 1902 yılında Trabzon’un Akçaabat ilçesinde doğmuş. Ailevi nedenlerle eğitimini yarıda bırakmış ve gazeteciliğe başlamış. Yazıları birçok gazetede ve İstanbul Ticaret Odası Mecmuası’nda yayımlanmış. 1 Aralık 1971 günü vefat etmiş. Değerli bir araştırmacıydı. Önemli çalışmalarından biri de, 1908 yılındaki işçi eylemleriyle ilgiliydi. İlk kez 1935 yılında **Ecnebi Sermayesine Karşı İlk Kalkınmalar** adıyla yayımlanan bu kitap, 1962 yılında **54 Yıl Önceki İşçi Hareketleri** adıyla yeniden yayımlandı (Evren Yay.). 1976 yılında da üçüncü kez basıldı (**Yarı Müstemleke Oluş Tarihi; 1908 İşçi Hareketleri**, Gözlem Yay., İstanbul). **Reaya ve Köylü** isimli kitabı da önemlidir.

Osmanlı döneminde ülkedeki sermayedar sınıfın çok büyük bölümünün azınlıklardan oluşması bu kitapçıkta belgeleriyle açıklanıyor. İttihat ve Terakki iktidarı döneminde Türkiye’de bir milli burjuvazi yetiştirme çabaları da özetleniyor; ancak bunların Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki durumu da şöyle anlatılıyor:

“Hürriyet ve İtilâf Partisi, yukarıda adı geçen Milli şirketleri, yolsuzluk yuvası olarak kabul etmiş ve bu müesseseleri, tasfiyeye tâbi tutmuştur. (...) Bu organlar, harp ekonomisi icaplarına göre teşkil edildiği için fonksiyonları da kalmamıştı. Zira İstanbul piyasası, harp ekonomisinden serbest piyasa rejiminin şartlarına intibak etmiş bulunuyordu. (...) Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde kurulan milli şirketler ve mahalli bankalar da, mütareke devresinin istikrarsızlığı ve huzursuzluğu içinde, büyümeye imkân bulamamış, buldukları çevrede sıkışık kalmışlardır. Zira, yabancı piyasalardan un ve buğday, (...) ithalatı imkânları artmış, eskiden olduğu gibi, piyasaya, milli şirketlerden ziyade, kozmopolit unsurlar hakim olmuştur. Bu şartlar karşısında, bahis konusu ettiğimiz sermaye şirketlerinin gelişmesine imkân görülemedi. 1918 yılındaki durum böyleydi.” (s.13)